Arletta STRUŻYNA

RELACJE PŁAC W PRZEKROJU SPOŁECZNYM I PRZESTRZENNYM W POLSCE W LATACH 1989-1998

Uwagi wstępne

Celem niniejszego artykułu jest przeprowadzenie analizy społecznego i przestrzennego zróżnicowania płac w Polsce w latach 1989-1998.

Interesujących informacji na temat relacji płacowych występujących w gospodarce danego kraju dostarcza nie tylko badanie płac przeciętnych według działów czy gałęzi[1], lecz także badanie struktury zatrudnionych według wysokości płac. Wprawdzie taka analiza zawiera dane o wysokości płac w okresie jednego miesiąca w roku (zwykle we wrześniu), to jest jednak reprezentatywna dla obserwacji pewnych specyficznych cech relacji płac. Cech tych nie zaobserwujemy, badając dane o poziomie średnich płac, a mianowicie dotyczących struktury zatrudnienia według wysokości płacy oraz rozpiętości płac między nisko i wysoko opłacanymi pracownikami.

1. Skala zróżnicowania płac w Polsce w latach 1989-1998

Z porównania rozkładu płac według wysokości płac ogółem w Polsce w badanym okresie wynika, że nie doszło w tym zakresie do zasadniczych zmian (tabela 1). Charakterystyczny jest mały udział pracowników z najniższej klasy zarobkowej oraz duży udział – obejmujący 60-80% ogółu pracowników – zarabiających do połowy skali rozkładu. Zauważa się też coraz mniejszy udział pracowników otrzy-

[1] Badaniem objęte są wielkości nominalne płac.

mujących coraz wyższe płace, aż do przedostatniego przedziału skali rozkładu włącznie. Zwiększa się natomiast udział pracowników w przedziale o najwyższym poziomie płac. Ze względu na to, iż przedziały rozkładu płac nie zależą od wysokości płac przeciętnych ani od minimum płac, można ograniczyć się do ogólnego wniosku dotyczącego omawianych rozkładów, a mianowicie takiego, że rozpiętość między najniższym i najwyższym poziomem płac z roku na rok jest większa i w roku 1989 wynosiła 1:3,8, w 1993 roku 1:5, a w 1995 roku 1:7.

W rozkładach tych zauważamy, że zwiększyła się koncentracja pracowników w grupach o niskim poziomie płac. W 1989 roku 13% ogółu zarabiało na poziomie 130-170 tys. zł, 22% w granicach 170-210 tys. zł i 21% w granicach 210-250 tys. zł miesięcznie, a w sumie – zarobki aż 71,5% pracowników mieściły się w granicach od 130 do 290 tys. zł miesięcznie. W roku 1993 było podobnie: ponad 74% pracowników zarabiało w granicach 1,8-5,0 mln zł miesięcznie. W roku 1995 doszło do jeszcze większej koncentracji, gdyż 2,5% zarabiało poniżej 1,9 mln zł miesięcznie, 1,8% – powyżej 13 mln miesięcznie i aż 80% w granicach 1,9-6,2 mln zł miesięcznie.

Tabela 1. Zróżnicowanie wysokości zarobków – płace miesięczne

1989		1993		1995	
ogółem (w tys. zł)	%	ogółem (w tys. zł)	%	ogółem (w mln zł)	%
do 130	4,8	do 1,8	4,0	do 1,9	2,5
130 – 170	13,6	1,8 - 2,6	18,2	1,9 - 2,6	12,4
170 – 210	21,8	2,6 - 3,4	23,5	2,6 - 3,8	29,8
210 – 250	21,1	3,4 - 4,2	19,9	3,8 - 5,0	24,0
250 – 290	15,0	4,2 - 5,0	12,7	5,0 - 6,2	13,4
290 – 330	9,3	5,0 - 5,8	7,6	6,2 - 7,4	6,7
330 – 370	5,4	5,8 - 6,6	4,8	7,4 - 8,6	3,7
370 – 410	3,2	6,6 - 7,4	3,0	8,6 - 9,4	1,7
410 – 450	1,8	7,4 - 8,2	2,0	9,4 - 11,4	2,7
450 – 490	1,2	8,2 - 9,0	1,3	11,4 - 13,0	1,3
490 i więcej	2,8	9,0 i powyżej	3,0	13,0 i powyżej	1,8

Źródło: *Rocznik statystyczny 1990*, s. 225 i 1995, Zatrudnienie w gospodarce narodowej według wysokości wynagrodzenia za marzec 1995, GUS.

W latach 1989-1998 doszło do istotnych zmian w zakresie rozkładu płac dla stanowisk robotniczych i nierobotniczych (tabela 2 i 3). W roku 1989 rozkłady płac miedzy tymi grupami różniły się i to niewiele tylko w grupach niżej zarabiających, podczas gdy w grupach o wyższych zarobkach udział płac pracowników na stanowiskach robotniczych i nierobotniczych był bardzo podobny. Natomiast w roku 1998 zróżnicowanie między tymi grupami było już bardzo duże, co wyrażało się w dużo

Tabela 2. Zróżnicowanie wysokości zarobków – struktura płac

1989			1995		
ogółem	stanowisko robotnicze	stanowisko nierobotnicze	ogółem	stanowisko robotnicze	stanowisko nierobotnicze
w tys. zł	%	%	w mln zł	%	%
do 130	5,9	3,1	do 1,9	3,5	1,0
130 – 170	14,6	12,0	1,9 - 2,6	16,4	6,5
170 – 210	20,7	23,2	2,6 - 3,8	31,8	26,9
210 – 250	20,1	22,6	3,8 - 5,0	22,4	26,6
250 – 290	14,7	15,5	5,0 - 6,2	12,2	15,2
290 – 330	9,3	9,3	6,2 - 7,4	5,6	8,3
330 – 370	5,5	5,4	7,4 - 8,6	3,0	4,7
370 – 410	3,2	3,2	8,6 - 9,4	1,4	2,1
410 – 450	1,9	1,8	9,4 - 11,4	2,2	3,5
450 – 490	1,2	1,2	11,4 - 13,0	0,9	1,7
490 i więcej	2,9	2,7	13,0 i więcej	0,6	3,6

Źródło: Jak do tabeli 1.

Tabela 3. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w wybranych sekcjach i działach (w zł)

Sekcje i działy	1995	1997	1998		
			ogółem	stanowiska	
				robotnicze	nierobotnicze
Przemysł	779,56	1179,92	1348,48	1180,40	1924,59
Górnictwo i kopalnictwo	1337,77	1959,30	2255,55	2136,07	2847,77
Działalność produkcyjna	675,04	1047,81	1203,92	1029,06	1809,61
Zaopatrywanie w energię elektryczną i gaz	1010,21	1482,41	1695,16	1490,39	2147,80
Budownictwo	627,05	1029,46	1212,57	1043,12	1769,04
Handel i naprawy	638,11	1026,65	1188,30	884,88	1573,36
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	733,13	1162,75	1381,43	1198,74	1800,36
Obsługa nieruchomości i firm	763,95	1216,94	1418,06	915,82	1818,46
Pozostała działalność usługowa komunalna, socjalna i indywidualna	660,49	1036,72	1209,40	905,25	1502,50

Źródło: *Rocznik statystyczny*, GUS 1999.

większym udziale robotników niż nierobotników w grupach o niskich płacach. Zróżnicowanie to polegało także na odwrotnych proporcjach w grupach najwyżej i najniżej opłacanych. Na przykład w 1989 roku wśród robotników udział grupy najwyżej zarabiających wynosił 2,9%, a wśród nierobotników 2,7%, natomiast w 1995 roku udział grup najwyżej zarabiających wśród robotników wynosił jedynie 0,6%, a w gronie nierobotników aż 3,6%. W roku 1998 można zauważyć duże zróżnicowanie między tymi grupami we wszystkich wyodrębnionych przedziałach płac (tabela 3).

Skalę zróżnicowania płac i zmiany, jakie dokonały się w badanym okresie najlepiej uwidaczniają dane o płacach według decyli i centyli. Wskazują one, jaki był poziom płac dla 10%, 20%, ..., 90% pracowników zaszeregowanych według wysokości płac od najniższych do najwyższych, tj. dla I, II czy IX decyla. Podobnie wyliczany jest poziom płac dla 1% czy 99% ogółu pracowników, tj. dla 1 i 99 centyla.

Z poziomu płac obliczonego dla wybranych decyli dla lat 1989 i 1995 (tabela 4) można wysunąć następujące wnioski:

- W tym okresie doszło do znacznego wzrostu zróżnicowania płac. Współczynnik zróżnicowania dla ogółu pracujących miedzy I a V decylem zwiększył się z 153 do 170%, a miedzy V a IX decylem ze 162 do 191%. Między I a IX decylem zróżnicowanie wzrosło z 243 do 326%.
- Znacznie większy wzrost rozpiętości płac wystąpił w grupie wyżej zarabiających, tzn. między V a IX decylem, niż w grupie nisko opłacanych, tj. między I a V decylem.
- Zmieniły się różnice w rozpiętościach płac między pracownikami na stanowiskach robotniczych i nierobotniczych. W roku 1989 rozpiętości płac między I a IX decylem były większe dla robotników, a w 1995 roku – dla pracowników na stanowiskach nierobotniczych. Tak samo jest ze wzrostem płac między V i IX decylem: współczynnik zróżnicowania wzrósł ze 160 do 185% dla robotników i ze 157 do 198 dla nierobotników.
- Zmiana rozpiętości zarówno ogółem, jak i między robotnikami i nierobotnikami, spowodowana była nierównomiernym tempem wzrostu poziomu płac dla poszczególnych decyli. W roku 1995 w stosunku do roku 1989 poziom płac robotników i nierobotników według decyli wzrósł w następujący sposób:

	I decyl	V decyl	IX decyl
Ogółem	szesnastokrotnie	osiemnastokortnie	dwudziestojednokrotnie
Robotnicy	siedemnastokrotnie	siedemnastokrotnie	dziewiętnastokrotnie
Nierobotnicy	dziewiętnastokrotnie	dziewiętnastokrotnie	dwudziestopięciokrotnie

- W roku 1989 poziom płac był podobny dla stanowisk robotniczych i nierobotniczych w każdym z rozpatrywanych decyli, a w 1995 roku zróżnicowanie poziomu płac dla tych grup było większe i bardziej znaczące.

Tabela 4. Wskaźniki zróżnicowania decylowego płac

Lata	Poziom płac według decyli (w tys. zł)			Wskaźniki zróżnicowania decylowego			
	I (10%)	V (50%)	IX (90%)	V-I (w %)	IX-V (w %)	IX-I (w %)	IX-I (w tys. zł)
1989	148	228	362	153	162	243	214
1995	2359	4032	7711	170	191	326	5352
Stanowiska robotnicze							
1989	143	226	336	158	160	253	220
1995	2225	3741	6934	168	185	311	4709
Stanowiska nierobotnicze							
1989	156	229	360	146	157	230	204
1995	2729	4465	8880	163	198	325	6151

Źródło: Jak do tabeli 1.

Na uwagę zasługują również istotne różnice w rozkładach płac między sektorami (publicznym i prywatnym), a wewnątrz nich – miedzy płacami mężczyzn i kobiet. W tabelach 5 i 6 wyraźnie widać, że w latach 1995-1998 płace w sektorze prywatnym były dużo niższe niż w sektorze publicznym. Tabela 5 wskazuje na to zarówno w odniesieniu do grup nisko, jak i wysoko zarabiających oraz zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet.

Tabela 5. Rozkłady płac – mężczyźni i kobiety

Wyszczególnienie	Płaca w tys. zł dla			Wskaźnik zróżnicowania decylowego IX : I
	I decyla	V decyla	IX decyla	
Sektor publiczny				
Ogółem	2590	4201	8011	309
w tym:				
mężczyźni	2847	4728	9499	333,6
kobiety	2421	3774	6220	257,6
Sektor prywatny				
Ogółem	2115	3705	7202	340,6
w tym:				
mężczyźni	2198	3989	7753	352,6
kobiety	2041	3358	6421	314,6

Źródło: Jak do tabeli 1.

Tabela 6. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto według sektorów własności (w zł)

Wyszczególnienie	1995	1997	1998
OGÓŁEM	690,92	1065,76	1232,69
Sektor publiczny	753,53	1177,36	1360,42
w tym własność:			
państwowa	777,73	1239,46	1425,22
komunalna	621,64	969,15	1136,72
Sektor prywatny	598,95	956,26	1119,96
w tym własność:			
prywatna krajowa	543,05	844,23	983,94
w tym spółdzielnie	558,67	884,88	1023,90
zagraniczna	899,33	1431,50	1654,27

Źródło: *Rocznik statystyczny*, GUS 1999.

W sektorze publicznym występowało duże zróżnicowanie między płacami mężczyzn i kobiet, podczas gdy w sektorze prywatnym różnice między płacami mężczyzn i kobiet były zdecydowanie mniejsze, choć mężczyźni zarabiali więcej. Jeśli chodzi o płace mężczyzn, to były one wyższe w sektorze publicznym niż w prywatnym. Pomimo to zróżnicowanie decylowe było większe w sektorze prywatnym niż publicznym – zarówno wśród mężczyzn, jak i wśród kobiet.

2. Zróżnicowanie płac według zawodów

Następnym etapem analizy jest ocena zróżnicowania płac między zawodami w Polsce. Dla porównania warto przyjrzeć się, jaki jest porządek hierarchiczny płac w innych krajach. Zestawienie płac po przeliczeniu na dolary USA według obowiązującego kursu i w wybranych porównywalnych zawodach, wskazuje na to, iż wysokość płac netto w tych zawodach w badanych krajach jest silnie zróżnicowana (tabela 7).

Warto zwrócić uwagę na relacje płac w stosunku do wybranego zawodu przyjętego za podstawę analizy, w tym przypadku do zawodu ślusarza narzędziowego –tokarza (tabela 8).

We wszystkich badanych krajach zauważamy stosunkowo niewielką rozpiętość płac. Rozpiętości płac w wybranych zawodach mieszczą się w granicach od 5,06 (RFN) do 2,06 (Szwecja). Jeśli jednak za podstawę weźmiemy płacę ślusarza –tokarza i zestawimy ją z najwyżej opłacanym (w większości uwzględnionych

Tabela 7. Płace miesięczne netto* w wybranych zawodach w 1989 roku w dolarach USA

Zawód	Dania	Finlandia	Francja	Hiszpania	Portugalia	RFN	Szwecja	Wielka Brytania	USA
Ślusarz-tokarz	1542	1183	917	592	350	1583	1417	1192	1925
Nauczyciel w szkole podstawowej	1375	1392	1192	1092	533	1975	1233	1275	1692
Kierowca autobusu	1342	1258	1425	875	292	1408	1158	1300	1667
Mechanik samochodowy	1492	1050	750	542	292	1167	1017	1058	1667
Robotnik budowlany	1208	1083	683	617	167	1042	1400	1008	1450
Kucharz	1983	1175	1467	1175	417	1358	975	1150	1850
Kierownik wydziału produkcyjnego przemysłu metalowego	3433	2275	1867	783	500	4217	1992	2150	2958
Inżynier elektryk	2450	1850	2242	933	592	2242	1833	1683	2350
Kasjer bankowy	1300	1142	1633	692	658	1775	1067	1650	1192
Sekretarka	1417	1117	1117	658	467	1342	1075	1242	1200
Sprzedawca w dziale odzieżowym	1000	975	650	575	208	833	1083	1250	983
Robotnica przemysłu tekstylnego	1183	883	667	425	217	1033	967	700	800

* płaca netto = całkowite wynagrodzenie minus podatki i składki ubezpieczeniowe, jak: ubezpieczenie społeczne, składki na ubezpieczenie emerytalne, składki na wypadek inwalidztwa i bezrobocia, na wypadek choroby.

Dane o płacy miesięcznej netto w wybranych krajach dotyczą poszczególnych stolic tych państw. Dane dotyczą pracowników o 10-letnim stażu pracy, tzn. w wieku 25 lat w przypadku zawodów z wykształceniem zasadniczym i 35 lat w pozostałych zawodach.

Ź r ó d ł o: *Rocznik statystyki międzynarodowej 1990*, oraz M. Juchnowicz, *Polityka płac. Dylematy teoretyczne, realne i decyzyjne*, Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1990, s. 100.

w tabeli krajów) stanowiskiem kierownika produkcyjnego, to rozpiętość waha się już tylko w przedziale od 2,67 (RFN) do 1,41 (Szwecja).

Z obu tabel jasno wynika, iż porządek hierarchiczny płac w badanych krajach jest różny. Każda gospodarka charakteryzuje się bowiem specyficzną strukturą płac[2]. Zasadniczym czynnikiem determinującym relacje płac „[...] nie jest obiektywna trudność rodzaju pracy, lecz inne czynniki: rynek pracy, warunki społeczno-ekonomiczne, tradycje"[3]. Na przykład stanowisko kierownika działu produkcyjnego

[2] A. Melich, *Technika płac i kierunki jej usprawnienia*, PWE, Warszawa 1972, s. 73-76.

[3] M. Juchnowicz, *Polityka płac. Dylematy teoretyczne, realne i decyzyjne*, Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1990, s. 101.

Tabela 8. Relacje płac miesięcznych netto w 1989 roku w wybranych zawodach w odniesieniu do płacy miesięcznej netto ślusarza i tokarza (w %)

Zawód	Dania	Finlandia	Francja	Hiszpania	Portugalia	RFN	Szwecja	Wielka Brytania	USA
Ślusarz-tokarz	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Nauczyciel w szkole podstawowej	89	117	130	184	152	125	87	107	88
Kierowca autobusu	87	106	155	148	83	89	81	109	86
Mechanik samochodowy	97	89	88	92	83	74	72	89	86
Robotnik budowlany	78	92	74	104	48	66	99	85	75
Kucharz	128	99	160	198	119	86	69	96	96
Kierownik wydziału produkcyjnego przemysłu metalowego	223	192	204	132	143	266	141	180	154
Inżynier elektryk	159	156	244	158	169	142	129	142	122
Kasjer bankowy	84	96	180	117	188	112	75	138	62
Sekretarka	92	94	122	111	133	85	76	104	62
Sprzedawca w dziale odzieżowym	65	82	71	97	59	53	76	105	46
Robotnica przemysłu tekstylnego	78	75	74	71	62	66	68	60	42

Źródło: Wyliczono na podstawie danych z tabeli 7.

w wielu krajach przoduje w hierarchii płac, natomiast w Hiszpanii zajmuje miejsce piąte, a w Portugalii czwarte. Wysoką pozycję zajmuje stanowisko sekretarki, zwłaszcza w zestawieniu z płacą nauczyciela.

W tym samym okresie w Polsce, płaca nauczyciela stanowiła 58% płacy ślusarza, co stanowiło najniższą relację w stosunku do innych krajów[4]. Podobna sytuacja występowała w przypadku kierowniczych stanowisk w przedsiębiorstwie produkcyjnym. W Polsce płace na tych stanowiskach były wyższe od płacy ślusarza jedynie o 30%. Płace sekretarek natomiast stanowiły 65% płacy ślusarza, podobnie jak w Stanach Zjednoczonych. We wszystkich badanych krajach relacje te były wyższe.

Tabela 9 zawiera interesujące zestawienie płac najwyżej opłacanych dyrektorów w porównaniu z najniższymi wynagrodzeniami w ich przedsiębiorstwach w Wielkiej Brytanii oraz porównywalne kwoty w złotówkach przy tej samej rozpiętości płac, ale w relacji do najniższych wynagrodzeń w Polsce.

---

[4] Z. Czajka, *Zasady kształtowania płac w Polsce w latach 1919-1989*, Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1990, s. 147.

Tabela 9. Przykładowe płace najwyżej opłacanych dyrektorów w porównaniu z najniższymi płacami w ich przedsiębiorstwach w Wielkiej Brytanii oraz porównywalne kwoty (w zł) przy tej samej rozpiętości płac, ale w relacji do najniższych wynagrodzeń[a] w Polsce w 1992 roku

Przedsiębiorstwo	Płaca roczna (w funtach szterlingach)		Rozpiętość płac (w %)	Płace miesięczne przy podobnej rozpiętości (w tys. zł)
	najwyższa	najniższa		
Littlewoods	815 136	6 485	126	151 200
Guinness	781 000	9 004	87	104 400
Prudential	586 750	6 137	96	115 200
Cadbury Sch.	554 000	7 968	70	84 000
TSB	301 000	5 764	52	62 400
BT	536 303	8 233	65	78 000
British Air.	407 650	10 031	41	49 200
British Gas	370 083	8 390	44	52 800
B.Aurospace	338 110	8 923	38	45 600
BAA	332 000	10 443	32	38 400
Br.Steel	288 318	7 436	39	46 800
Rolls Royce	256 000	7 928	32	38 400
Power Gen	204 282	8 719	23	27 600
Thames Water	209 000	7 698	27	32 400
VSEL	173 106	9 040	19	22 800
L.government	105 000	6 303	17	20 400
Civil servic	104 750	6 217	17	20 400
Law Courts	104 750	6 217	17	20 400
L.government	90 000	6 303	14	16 800
Royal Navy	84 250	7 406	11	13 200
Health serv.	77 500	5 688	12	14 400
Inl. Revenue	68 400	6 116	11	13 200
BBC	50 365	6 425	8	9 600

[a] Do wyliczenia płac (w zł) jako najniższą przyjęto kwotę 1200 tys. zł, która w 1992 roku była płacą 1% najniżej opłacanych robotników.

Źródło: „Pay divide" Labour Research, czerwiec 1992 r., s. 12.

W krajach europejskich relacje płac robotników w stosunku do płac na stanowiskach nierobotniczych kształtują się najczęściej na poziomie 60-70%. Przykładowo płace robotników w procentach wynagrodzeń stanowisk nierobotniczych wynoszą w: Belgii – 66%, Francji – 58%, Holandii – 70%, Wielkiej Brytanii – 65%.

W Polsce wzrost płac na stanowiskach nierobotniczych w prywatnych zakładach pracy i utrzymywanie niskich płac robotników jest zjawiskiem związanym z prywatyzacją i procesem przemian gospodarczych. Wskazują na to także dane

Tabela 10. Pełnozatrudnieni oraz przeciętne wynagrodzenia brutto według grup zawodów za październik 1998 roku

Grupy zawodów	Pełnozatrudnieni w odsetkach			Przeciętne wynagrodzenia brutto (w zł)		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
OGÓŁEM	100,0	100,0	100,0	1304,35	1440,87	1162,05
Parlamentarzyści, wyżsi urzędnicy i kierownicy	5,1	5,9	4,2	2700,17	3006,72	2253,26
Specjaliści	16,1	10,6	21,8	1615,16	1988,52	1426,00
Technicy i inny średni personel	15,9	10,0	22,2	1330,37	1618,38	1194,47
Pracownicy biurowi	11,0	5,4	16,7	1204,36	1256,68	1186,61
Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	7,0	4,6	9,4	904,96	1086,71	811,58
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	0,3	0,5	0,1	1007,14	1028,54	927,57
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	22,0	34,7	9,0	1170,32	1254,29	834,74
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	12,4	20,2	4,2	1243,81	1275,17	1087,45
Pracownicy przy pracach prostych	10,2	8,1	12,4	828,69	921,29	765,61

Źródło: *Rocznik statystyczny*, GUS 1999.

o wysokości przeciętnego wynagrodzenia brutto według grup zawodów za październik 1998 roku (tabela 10).

3. Aspekt przestrzenny zróżnicowania płac

Następnym etapem analizy zróżnicowania płac jest jego aspekt przestrzenny. W Polsce ten aspekt płac nie był doceniany[5] zarówno w informacjach statystycznych, badaniach, jak i praktycznym realizowaniu polityki płac. W roku 1989 nie tylko przeciętne płace w skali województw były znacznie zróżnicowane, ale dotyczyło to porównywalnych stanowisk pracy[6]. Trudno nazwać przypadkiem, że w regio-

[5] J. Meller, *Kształtowanie wynagrodzeń w układzie regionalnym*, w: *Kształtowanie płac a przekształcenia własnościowe*, Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1993, s. 48.

[6] *Człowiek i praca*, red. J. Meller, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1991.

nach o ogólnie wysokim poziomie płac, także płace na zbadanych stanowiskach pracy były stosunkowo wyższe i odwrotnie. Zróżnicowanie płac w przekroju regionów (województw) utrzymuje się również po roku 1989. Na przykład przeciętne miesięczne wynagrodzenie w 1991 roku w niektórych województwach znacznie przewyższyło średnią krajową (1790 tys. zł)[7], osiągając następujący poziom (w tys. zł):

woj. stołeczne warszawskie	2302,-
woj. szczecińskie	2186,-
woj. katowickie	2142,-
woj. legnickie	2066,-
woj. gorzowskie	1987,-
woj. poznańskie	1980,-
woj. częstochowskie	1918,-
woj. wrocławskie	1888,-

Jednocześnie w niektórych województwach średnia płaca wyniosła niewiele ponad 80% krajowej, a mianowicie:

woj. przemyskie	1480,-
woj. tarnowskie	1483,-
woj. bialskopodlaskie	1503,-
woj. chełmskie	1525,-
woj. łomżyńskie	1527,-
woj. nowosądeckie	1536,-
woj. zamojskie	1550,-
woj. kaliskie	1558,-
woj. sieradzkie	1566,-.

Stosunek najwyższego „regionalnego" wynagrodzenia (warszawskie) do najniższego (przemyskie) wyniósł 155,5%, a relacja bezwzględnej różnicy tych skrajnych wielkości do średniej krajowej wynosiła 45,9%. Są to wielkości prawie identyczne do ustalonych w roku 1989. Z przeprowadzonych badań wynika, że duże zróżnicowanie istniało również w ramach województw, tj. między średnimi płacami uzyskiwanymi w poszczególnych jego miastach.

Rzeczywiste, terenowe zróżnicowanie płac pomiędzy województwami o najwyższych płacach, a województwami o najniższej przeciętnej płacy kształtowało się w 1993 roku następująco[8]:

---

[7] Dane GUS, Rzeczpospolita 1992, nr 27.

[8] Z. Jacukowicz, *Płaca godziwa – poziom i dynamika,* Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1995, s. 100.

	w tys. zł	w %
warszawskie	4868,7	148,8
katowickie	4820,0	147,3
słupskie	3309,7	101,2
nowosądeckie	3271,6	100,0

Terenowe zróżnicowanie płac między województwami dochodzi do 50%, jest to duża rozpiętość. Różnice te wynikają przede wszystkim z rozwoju gospodarczego niektórych, bardziej atrakcyjnych części kraju oraz zacofaniu innych. Poniższe zestawienie pokazuje, jak w poszczególnych byłych województwach w roku 1996 płace oddalały się od średniej krajowej[9].

Tabela 11. Najwyższe i najniższe płace przeciętne w województwie jako procent przeciętnej krajowej płacy w 1996 roku

Najwyższe płace przeciętne w województwie jako procent przeciętnej krajowej płacy		Najniższe płace przeciętne w województwie jako procent przeciętnej krajowej płacy	
katowickie	137	ciechanowskie	69
legnickie	137	skierniewickie	71
warszawskie	112	bielskopodlaskie	72
płockie	105	sieradzkie	72
szczecińskie	104	słupskie	74

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Rocznika statystycznego*, GUS 1997.

Tradycyjnie najniższe dochody notowane są w województwach, w których stopa bezrobocia jest stosunkowo duża, wynikająca z małych nakładów inwestycyjnych, niskiej aktywności gospodarczej, niewielkiej liczby dobrze prosperujących przedsiębiorstw, nieatrakcyjnego położenia. Najlepiej obrazują powyższe stwierdzenie dane co do stopy bezrobocia i przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poszczególnych byłych województwach w 1998 roku (tabela 12).

W dużym stopniu przeciętny poziom wynagrodzeń na obszarze województwa, miasta czy rejonu wyodrębnionego na podstawie innych kryteriów, jest funkcją specyficznej dla danej jednostki terytorialnej struktury gospodarczej, a także związanych z tym wymagań wobec pracowników i efektów działalności ekonomicznej zlokalizowanych w niej firm. Faktem jest jednak także, że gospodarka narodowa funkcjonuje w określonej przestrzeni, a jej poszczególne fragmenty różnią się swoimi cechami. Ludzie mieszkają, pracują, zarabiają i wydatkują pieniądze i wreszcie konsumują w konkretnych wycinkach przestrzeni ekonomicznej.

[9] B. Kreniewicz, *Polityka dochodowa na tle rynku pracy w Polsce w warunkach transformacji systemowej*, PWE, Warszawa 1997.

Tabela 12. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto a stopa bezrobocia w wybranych województwach w 1998 roku

Wyszczególnienie	Województwa									
	warszawskie	bialsko-podlaskie	białostockie	ciechanowskie	gdańskie	katowickie	poznańskie	suwalskie	toruńskie	wrocławskie
Stopa bezrobocia rejestrowanego (stan 31 XII) (w %)	2,6	10,0	9,1	15,6	6,4	7,3	3,2	20,0	14,0	7,2
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto (w zł)	1676,51	1026,38	1127,14	1062,10	1239,22	1425,30	1257,17	1013,03	1073,05	1228,03
w tym:										
przemysł	1531,93	915,10	1131,47	1123,03	1290,98	1757,60	1300,85	1007,43	1086,89	1253,63
budownictwo	1456,30	898,24	1106,88	972,93	1177,59	1176,63	1282,45	890,99	975,61	1222,09
transport, gospodarka magazynowa i łączność	1902,36	1188,67	1257,48	1181,92	1454,29	1315,97	1344,86	1134,25	1208,96	1349,74

Źródło: *Rocznik statystyczny*, GUS 1999.

Zróżnicowanie poziomu wynagrodzeń w przekroju terenowym jest istotne przede wszystkim w płaszczyźnie ekonomicznej, gdyż współdecyduje:

- o intensywności lokalnego popytu konsumpcyjnego i jego zmianach,
- o kosztach pracy, a więc pośrednio stopniu zainteresowania inwestorów tworzeniem i utrzymaniem na danym terenie miejsc pracy,
- o generowaniu impulsów skłaniających do przemieszczeń zasobów pracy z ośrodków o niższych wynagrodzeniach na określonych stanowiskach pracy, do rejonów oferujących względnie wyższe zarobki.

Sprawa ma też pewien aspekt społeczny. W warunkach ograniczonych możliwości przemieszczeń, utrzymywanie w niektórych regionach rażąco zaniżonych płac za daną pracę, rodzi poczucie dyskryminacji.

Może dotyczyć to także sytuacji, w której na skutek różnic w kosztach utrzymania realna wartość płacy jest w danym rejonie niższa w stosunku do innych.

W Polsce przestrzenny aspekt wynagrodzeń nie był dotąd doceniany tak w informacjach statystycznych, badaniach, jak też szczególnie w praktycznych przedsięwzięciach polityki płac. Centralna polityka wynagrodzeń oficjalnie nigdy nie uwzględniała aspektów regionalnych. Zarówno w fakcie regulacji dyrektywnej (limitowanie funduszy płac), jak i podatkowej (różne warianty opodatkowania ponadnormatywnych wypłat wynagrodzeń), nie brano pod uwagę czynnika przestrzennego. Jednak pomimo daleko posuniętej centralnej regulacji, płace nigdy nie były terenowo ujednolicone. Należy jeszcze dodać, że województwa też nie stanowią homogenicznej przestrzeni ekonomiczno-płacowej. Z przeprowadzonych badań wynika, że w ramach województw (np. pomiędzy średnimi płacami w miastach) także występują duże różnice.

Uwagi końcowe

Bardzo trudno ustalić w sposób niewątpliwy czynniki sprawcze społecznego i przestrzennego (np. miedzywojewódzkiego) zróżnicowania wynagrodzeń. Szczególnie skomplikowane jest określenie stopnia wpływu poszczególnych czynników, gdyż działają one równocześnie i w sposób skojarzony. Oprócz tego występują istotne braki informacyjne (np. co do terenowego zróżnicowania kosztów utrzymania rodzin pracowniczych).

Istnieją solidne podstawy przewidywania, że siła oddziaływania wielu czynników społecznej i terenowej dywersyfikacji wynagrodzeń będzie w warunkach transformacji systemowej wzrastała. Mam tu na myśli przede wszystkim zróżnicowane społecznie i przestrzennie tempo zmian własnościowych, intensywność dopływu kapitału zagranicznego, głębokość restrukturyzacji gospodarki w przekroju społecznym i regionalnym, narastanie odmienności w sytuacji na lokalnych rynkach pracy, utrzymywanie się różnic w poziomie cen dóbr i usług w różnych częściach kraju.

Przedstawiona powyżej problematyka zróżnicowania płac oraz zmiany w latach 1989-1998, są w dużym stopniu efektem polityki płac przyjętej w okresie transformacji i dochodzenia do stabilizacji gospodarczej. W opinii publicznej założenia tej polityki doprowadziły do narastania dysproporcji płac miedzy poszczególnymi grupami pracowniczymi. Z tego też powodu w 1994 roku Sejm odrzucił dotychczasowe zasady polityki płac. Główną sprawą dla określenia przyszłej polityki płac stała się zmiana celów, jakim ona ma służyć, oraz metod jej realizacji.

Istotne jest, że chcąc wejść do Unii Europejskiej, będziemy musieli dostosować się do wymagań Karty Społecznej oraz płacy godziwej, co powinno stworzyć solidniejsze niż dotychczas podstawy sprawiedliwszego podziału dochodu narodowego w części przeznaczonej na płace.

Myślę, że nie wyczerpano w tym artykule wszystkich zagadnień związanych z relacjami i rozpiętością płac w Polsce w latach 1989-1998. Jednak badaniu tak obszernej i interesującej dziedziny niezbędne jest poświęcenie o wiele większej uwagi i ilości czasu – choćby kilkanaście lat.

Literatura

Czajka Z., *Zasady kształtowania płac w Polsce w latach 1919-1989,* Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1990.

Człowiek i praca, red. J. Meller, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1991.

Jacukowicz Z., *Płaca godziwa – poziom i dynamika,* Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1995.

Juchnowicz M., *Polityka płac. Dylematy teoretyczne, realne i decyzyjne,* Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1990.

Kreniewicz B., *Polityka dochodowa na tle rynku pracy w Polsce w warunkach transformacji systemowej*, PWE, Warszawa 1997.

Kształtowanie płac a przekształcenia własnościowe, red. W. Trzepizur-Szmigiero, Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1993.

Melich A., *Technika płac i kierunki jej usprawnienia,* PWE, Warszawa 1972.

Rocznik statystyczny, GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 1999.

THE RELATIONS BETWEEN EARNINGS IN THE SOCIAL PROFILES IN POLAND IN YEARS 1989-1998

Summary

This article presents structural changes of the nominal wage in Poland between 1989--1998. The analysis takes into consideration of wage spread in social and economic cross section. The main object of this article is to present problems of the intersectoral structure changes of average (nominal) wage. Important problem of the analysis is sample survey on employment and wages and salaries by occupations. In conclusion is comprised the territorial aspects of the pay.